

УДК 811.161.2'

ОНОМАСІОЛОГІЧНА КОМПОЗИЦІЯ ВІДІМЕННОГО СУФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРУ ДІЄСЛІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV–XVII СТ.

Кочерга Г. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті запропоновано аналіз суфіксального словотвору відіменних дієслів у східнослов'янських писемних пам'ятках XIV–XVII ст. з опертям на ономасіологічний підхід. Описано аспект механізму творення відіменних дієслів, що є вербальним і граматиалізованим позначенням предикатної позиції концепту на підставі селекції одного із субстанційних компонентів пропозиції або його асоціата, висвітлених у певній когнітивній структурі ситуації шляхом внутрішнього програмування з огляду на структуру свідомості носіїв мови.

Ключові слова: відіменні дієслова, ономасіологія, концепт, мотивація, мовна картина світу.

Кочерга Г. В. Ономасіологіческая композиция отименного суффиксального словообразования глаголов в восточнославянских памятниках XIV–XVII вв. В статье предложен анализ суффиксального словообразования отименных глаголов в восточнославянских письменных памятниках XIV–XVII вв. на ономасіологическом уровне. Описан ономасіологический аспект механизма создания отименных глаголов, что является вербальным и граматиализованным обозначением предикативных позиций концепта на основании селекции одного из субстанциональных компонентов предложения или его ассоциата, освещенных в определенной когнитивной структуре ситуации путем внутреннего программирования, учитывая структуру сознания носителей языка.

Ключевые слова: отименные глаголы, ономасіологія, концепт, мотивація, языковая картина мира.

Kocherha H. V. Onomasiological Composition of the Denominative Suffixal Word-Formation of Verbs in the Eastern Slavic Monuments of the XIV–XVII centuries. A comparative analysis of the nominative systems of closely related languages has a special significance and relevance in modern linguistics as it contributes to deepening and clarifying the notions about the national-language picture of the world of each nation. Recently the concept of national-language picture of the world becomes the focus of many linguistic studies. In defining general theoretical positions regarding the "language model of the world", the scientists rely on the concept of connection between a thought and a word, developed by O. O. Potebnya in the work "Thought and Language."

The purpose of our article is to find out the mechanism of creating denominative verbs, to identify their motivators which are arguments of the dictum and to establish cognitive relations with the predicate positions of the derivative and other components implicated in the transition from the internal programming of the motivational base to the stage of selection of the onomasiological structure of the name.

The onomasiological direction in the comparative suffixal word-formation of denominative verbs, the research and the comparison of mechanisms of suffixal nomination as a special type of creation of a sign in different language systems determine the tasks of the article.

Onomasiologically-related verbs are considered as a category "the action concerning a substance". This defines the general cognitive relation that occurs in the minds of the nominators in the creation of the denominative verbs – the relationship between a particular process and the components-substances that ensure its passing. The cognitive-onomasiological approach to the research of the mechanisms of the nomination of the Eastern Slavic denominative verbs is the prospect for further scientific studies.

Key words: the denominative verbs, onomasiology, a concept, a motivation, a linguistic picture of the world.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Зіставний аналіз номінативних систем близькоспоріднених мов має в сучасній лінгвістиці особливу значущість та актуальність, оскільки сприяє поглибленню та уточненню уявлень про національно-мовну картину світу кожного з народів. Останнім часом поняття національно-мовної картини світу стає центром уваги багатьох мовознавчих досліджень. У визначенні загальних теоретичних положень щодо «мовної моделі світу» вчені спираються на концепцію зв'язку думки та слова, розроблену О. Потєбною у праці «Мысль и язык». Загальна мовна картина світу постає як лінг-

вістична інтеріоризація дійсності мовцями однієї нації і встановлюється на підставі дослідження всіх мовних підсистем та їх реалізації в мовленні [15, 8].

Ономасіологічний підхід у дослідженні мовних явищ є пріоритетним напрямом наукового з'ясування. Термін «ономасіологія» (походить від гр. *ónomasia* – назва, найменування і *lógos* – слово, вчення) – розділ лінгвістичної семантики, об'єктом якого є номінативна структура мовних знаків і її зв'язок із значеннями та структурами знань про позначене. Положення про розмежування семасіології й ономасіології подибуємо ще в магістерській дисертації 1896 року російського лінгвіста

М. Покровського, однак сам термін запропонував 1903 року німецький дослідник А. Цаунер, який виокремив у лінгвістичній семантиці два напрями, що доповнюють один одного: семасіологічний та ономазіологічний. Семасіологія, яка фактично отожнювалася з лінгвістичною семантикою, набуває більш вузького значення – галузі семантики, що вивчає зв'язок значення з формою номінативних одиниць і репрезентує слово відносно інших одиниць у лінійному ряді або парадигматичних групах. Ономазіологічний підхід до мови існував ще з часів античності й мав семіотичне спрямування [14, 428].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Породження номінативних одиниць ґрунтується на концепції зв'язку думки та слова О. Потебні. Екстраполюючи до внутрішньої форми слова як вихідного елементу його смислової структури, учений зазначав: «Спочатку, під час свого виникнення, кожне слово без винятку складається з трьох елементів: по-перше, членороздільного звуку, що без нього не може бути слова; по-друге, уявлення і, по-третє, значення слова» [8, 89]. Потрактування цих трьох елементів О. Потебня вбачав не лише в повнозначних словах та їхніх формах, але й у суфіксальних частинах похідного слова, підкреслюючи, що «формальна частина слова будовою своєю схожа зі словами чисто речовими» [9, 37]. Він глибоко вивчав спектр питань словотворчої будови слов'янських мов (передусім російської та української) переважно у сфері суфіксального словотворення іменників, дієслів та інших частин мови [7].

Лінгвістична концепція О. Потебні, у якій дієслово виступає як найвища, найбільш абстрактна, найбільш гнучка, конструктивна і вічно прогресуюча категорія людської мови, вочевидне, що «дієслово створює речення» [9, 60]. Автор, спираючись на погляди В. фон Гумбольдта, Г. Штейнтала, створює філософсько-лінгвістичну теорію дієслівності, яка стала важливою частиною його вчення про історичний розвиток основних категорій мови і мислення. Процес виникнення і формування дієслова, що відображав важливий етап в інтелектуальному розвитку людини, відбувався одночасно з переходом від давньої іменної структури речення до дієслівної. Означаючи дію, процес, дієслово виділяється із синкретизму первісного слова вже після іменника та прикметника і, пройшовши через стадію дієприкметника й інфінітива, – цих, як вважав мовознавець, проміжних ланок між іменем й дієсловом, – виробляє в собі граматичні категорії. Принагідно зазначимо, що середньовічний синкретизм був багатовекторним. Перевагу надавали поняттю смислового змісту передусім з ідеями перекладу тексту, а не смислу окремих слів. Дієслово починає витісняти імена з основних граматичних позицій, підкоряючи собі інші категорії, втягуючи їх у свою сферу і цим сприяючи зростанню кількості дієслівних типів речення за рахунок номінативних, іменних. Дія, процес, енергія, втілені у дієслові, поступово руйнують сферу субстанціональності імені, дедалі звужуючи її межі. Мова набуває більшої конденсованості. Граматичний і смисловий вплив дієслова поширюється на ті групи слів, які колись були пов'язані з

іменником, – антитезою дієслова. Дієслівну частину мови О. Потебня окреслював так: «Дієслово зображує ознаку в час її виникнення від діючої особи» [9, 91], принаймні момент виникнення ознаки може бути одночасний і неодночасний з моментом мовлення; час уявляється тривалим або миттєвим; саме виникнення ознаки є фактом, спонуканням, бажанням чи умовою. Формальних ознак у дієслові багато, але постійним і незмінним, поза всяким сумнівом, є те, що в ньому ознака уявляється «енергетичним виявленням сили, яка безпосередньо впливає з діючої особи», як підкреслювали В. фон Гумбольдт і Г. Штейнталь [1].

Вивченню ономазіології та процесів найменування присвячено праці Г. Винокура, І. Улуханова, О. Земської, О. Тихонова, В. Немченка, О. Кубрякової, Р. Якобсона, М. Докуліла, Г. Марчанда, В. Дорошевського, Р. Ліза, Л. Вейсгербера, Г. Бреккеле, Д. Ворта, В. Матезіуса, І. Торощева, Л. Капанадзе, Н. Арутюнова, Е. Азнаурова, Ф. Дорнзейфа та ін. Українська дериватологія має вагомий теоретичний і практичний доробок у плані дослідження словотвірної системи мови, типів та способів словотвору, дериваційних класів тощо (праці І. Ковалика, І. Вихованця, С. Бевзенка, Т. Возного, В. Німчука, К. Городенської, В. Горпинича, І. Яценка, Л. Дідківської, Н. Клименко, Л. Гумецької, Л. Юрчук та ін.).

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті – з'ясувати механізм творення відіменних дієслів, виявити їхні мотиватори, що є аргументами диктуму, і встановити когнітивні зв'язки з предикатними позиціями деривата та іншими компонентами, імплікованими при переході від внутрішнього програмування мотиваційної бази до етапу селекції ономазіологічної структури найменування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування національних східнослов'янських народних мов, компіляційний характер старослов'янської писемності й вживання церковнослов'янської мови, залишки візантійського впливу, політична ситуація в культурно-історичному розвитку етносів, поширення шкільної освіти в Україні та Білорусії, з'ява низки граматичних праць на кшталт грецьких та латинських граматик, класифікація мовного матеріалу, що базується на європейській граматичній теорії XVI – поч. XVII ст., особливості доби – все це формувало граматичну систему східнослов'янських пам'яток XVI–XVII ст. [16].

Метою ономазіологічного напрямку в зіставному суфіксальному словотворі відіменних дієслів є дослідити і порівняти механізми суфіксальної номінації як особливого типу творення знака в різних мовних системах. Особливу вагомість у встановленні національно-мовної картини світу має дослідження номінативної діяльності, тому що процеси найменування реалій, явищ та понять найбільшою мірою визначають механізм взаємодії дійсності, мислення та мови, притаманний кожній нації. Вивчення номінативно-дериваційних процесів у споріднених мовах народів, які знаходилися у тривалих мовних контактах, територіально, економічно, культурно близьких, дозволяє висвітлити одну з найважливіших сторін національно-мовної

картини світу кожного з народів, віднайти спільне та специфічне у процесах інтеріоризації дійсності, у механізмі відображення референтів у ментальності та позначення їх у мовній системі. Тому об'єктом дослідження повинні бути не тільки знаки мов, але й сприймання мовцями загальних властивостей та функцій референтів [15, 9].

У сучасній когнітивній ономазіології розроблено метамодель номінації. Ми у нашому дослідженні послуговуємося моделлю О. Селіванової, що містить п'ять етапів номінативного процесу. Перший етап – аперцепції (психонетичний) – починається з мотиву – появи «неясного бажання» [3, 163], «головної збуджувальної сили психічної діяльності» [4, 58], що зумовлює сенсомоторне сприймання на основі виділення об'єкта з низки інших. Далі створюється індивідуальний чуттєвий образ, на підставі якого та з огляду на установку [11] формується уявлення про об'єкт. Уявлення, на відміну від сприймання, як більш узагальнене, найближче до поняття, є найвищою формою аперцепції. Воно має «перехідний характер від індивідуального до загального, від немисленневого до мисленневого» [12, 93]. На етапі уявлення закладається підґрунтя внутрішньої форми слова як способу поєднання думки зі звуком, як образу імені, згідно з концепціями В. Гумбольдта, Г. Штейнталя, О. Потєбні, Г. Габелєнца та ін.

Цей етап стосовно відіменникових дієслів починається з мотиву – позначити певний процес, який сприймається сенсомоторними відчуттями предметного світу: зоровими, слуховими тощо, – тобто з огляду на ті супутні субстанції, які супроводжують цей процес. Таким чином, у свідомості номінаторів утворюється уявлення, що позначуваній процес асоціюється з певними субстанційними компонентами.

Другий етап номінативного процесу – інтеріоризація (довербально-когнітивний) – має власне мисленнєвий характер, тобто на підставі уявлення формується поняття, а далі за рахунок його розширення, уточнення та поглиблення в довготривалій пам'яті номінаторів утворюється концепт. На цьому етапі відбувається певна вербалізація знань про позначуване, оскільки «пізнання – це також формування різних суджень, які сукупно формують базу для розвитку поняття» [12, 98]. Поняття про процеси, позначені відіменниковими дієсловами, збігаються з певними словотворчими класами, ономазіологічними категоріями.

Третій етап внутрішнього програмування (превербальний) є перехідною ланкою між інтеріоризацією та формуванням ономазіологічної структури найменувань. Його кінцева мета – творення мотиваційної бази, яка є власне внутрішньою формою слова. У моделях породження мовлення Московської психологічної школи цей етап є обов'язковим, він ґрунтується на теорії внутрішнього слова Л. Виготського [3, 163]. Автори колективної монографії «Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи» внутрішнє програмування мовлення розуміють як «етап підготовки думки до об'єктивації, етап початку мовленнєвої діяльності, пов'язаний з пошуком схеми майбутнього висловлювання та його мовного типу» [17, 15].

У номінативному процесі внутрішнє програмування є етапом формування мотиваційної бази, яка може бути синтактикоподібною, згідно з теорією синтаксичної природи деривації [2, 116], або моделюватися на підставі метафоричного, образного асоціювання з іншими концептами відповідно до дефініційно-асоціативної теорії слова Е. Шубіна, Н. Троїцької, досліджень асоціативної мотивації Р. Гжегорчикової, Я. Пузиніної, О. Земської, І. Улуханова, О. Селіванової та ін.

Творення відіменникових дієслів на етапі внутрішнього програмування передбачає, таким чином, формування схеми майбутньої ономазіологічної структури. Ця схема є частково вербалізованою, так само як внутрішнє мовлення, для якого характерні «спрощений синтаксис, мінімальна синтаксична розчленованість...» і яке містить «не так слова, як натяки на них» [10, 82]. Внутрішнє програмування здійснюється шляхом висвітлення певних реляцій концепту як інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини та становить «оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці» [6, 90].

У процесі творення відіменникових дієслів висвітлюється фрагмент істинних знань про позначуване, вербалізований у прямих значеннях слів (сфера пропозиції) або асоціативних знань (сфера асоціатів, образів). Наступним, системно завершальним етапом номінації, на якому відбувається остаточне формування ономазіологічної структури слова, є селекція (вербально-номінативний етап) з мотиваційної бази ономазіологічної ознаки – мотиватора, що когнітивно є матеріалізованим знаком субстанції, яка належить до диктуму пропозиції або до асоціатів, з ним пов'язаних. Ономазіологічний базис відіменникових дієслів – це показник процесуальності, імплікований у мотиваційній базі і вербалізований у вигляді формантів.

Згідно із загальним тлумаченням ономазіологічної структури як сукупності ономазіологічного базису та ознаки [18], селекція містить кілька рівнів: 1) вибір ономазіологічної ознаки – експліцитного мотиватора з мотиваційної бази; 2) одночасну імплікацію інших компонентів бази; 3) вибір ономазіологічної категорії і базису, граматикилізацію; 4) формальну операцію поєднання базису й ознаки, що може супроводжуватися чергуваннями морфем, скороченням, усиченням основи; 5) семантизацію» [12, 106–107].

Останнім етапом номінативного процесу є парадигмізація та синтагмізація (системно-функціональний етап), оскільки «знак відливається у власну чеканну форму, стає знаком тільки тоді, коли виходить із системи мови до мовлення» [5, 208]. Парадигмізація – це набуття найменуванням словозміни, словотворчого потенціалу, лексичних парадигмальних зв'язків. У процесі синтагмізації знак може нашаровувати нові відтінки значення або й нову семантику. Дослідження відіменникових дієслів у цьому плані передбачає когнітивне обґрунтування семасіологічно та ономазіологічно зумовле-

ної полісемії [13, 1–13], тобто вияв нових реляцій у концептуальній сфері, що спричиняють гасіння диференційних сем або інтегральної семи та появу потенційних сем у структурі значення.

Наскрізною ланкою номінативного процесу є мотивація. Ми розглянули один із різновидів пропозиційно-диктумної мотивації – предикатно-аргументний, що характеризується вибором ономазіологічної ознаки з диктумного компонента пропозиції – істинних, несуперечливих знань про певну ситуацію, вербалізованих у знаках із прямим значенням.

Вибір мотиватора здійснюється з таких аргументів диктуму:

Суб'єкта, представленого агенсом-діячем:

Укр. мова: (**ПАПЕЖЕВАТИ**, гл. Быть папой. *Въ томъ року не Урбанъ Второй папезевалъ, але Вѣкторъ Третій.* Пал. 896. (3, вип. 5, с. 13), **НАМѢСТНИЧАТИ** дісл. недок. (1) бѹти намісником, виконувати обов'язки намісника: осподарь мон великий король дал ми намѣстничати оу луцьскѹ (в. м. н., 1386 Р 30) (3, с. 20), **ПОСОЛСТВОВАТИ** дісл. недок. (1) (к кому от кого) привѹвати в посольствѣ (до кого від кого): а на има приехали сѹ(т) па(н) предво(р) с конець полѹ, па(н) соудомирскѣи... и посо(л)ствовали к на(м) о(т). короля (Серет, 1453 *Соз.* II, 765) (3, с. 203), **МАРШАЛКОВАТИ**, гл. (пл. цагыszalʒować). Занимать должность маршала; председа-тельствовать, рѹководить заседаниями. [*Палеологъ*] рядъ правѣ весь синодовый на соборѣ держалъ, а згола маршалковалъ. *ДП.* 1208 (4, кн. 1, с. 442), **МОНАРХОВАТИ**, гл. Быть монархом. *Папезъ 4-хъ при совѣ въ Римѣ имеетъ патрїарховъ зъ кардиналовъ ихъ, для зѹполного клирѹ починивши, абы надъ всѣми монарховалъ.* Пал. 570 (4, кн. 1, с. 435), **ГЕТМАНОВАТИ**, гл. Быть гетманом, иметь высшюю власть, предводительствовать. Гетманѹй въ отчизнѣ нашей. *Вел.* II, 34 (4, кн. 1, с. 174).

Рос. мова: **ДЬЯКОНОВАТИ**. *Исполняютъ обя-занности дьякона. А что мя есте въпросили, аже коли днаконъ не пригодится, а надобѣ многимъ попомъ пѣти вмѣстѣ, чтобы отъ поповъ которомѹ молодшемѹ дьяконовати.* (Поуч. мт. Киприана новг. дѹховенствѹ) *РИБ* VI, 236. 1395 г. (2, вип. 4, с. 399), **ПЛОТИТИ**. *Создавать, связывать плоть, плотить.* Кладутъ ихъ хрестьяне дрова на рекѣ на своемъ берегѹ да плотятъ ден плоты по своимъ берегомъ. *Арх.* Стр. I, 131. 1507 г. *А Ср.* плотати. (2, вип. 15, ст. 102), **АРХИМАНДРИТИТИ** (**АНХИМАНДРѢТИТИ**). *Исполняютъ должность архимандрита.* (1572): Владыка Леонидъ учалъ говорити [архимандритѹ Юрьева монастыря] Феоктистѹ: почему ден и ты.. мнѣ своей настольной грамотѣ не кажешь и не (по) дписываешь? как ди ты анхимандрѣтишь? *Новг.* II лет. 113 (2, вип. 1, с. 52), **ВОЕВОДИТИ**. *Предводительствовать, рѹководить войском.* И сия отмыцати повелѣваемъ не тѣчию гражданскимъ, нъ и воеводящимъ княземъ. *Єфр.* *Корм.*, 788. XII в. (2, вип. 2, с. 262).

Білор. мова: **Єпископствовать** *дзеяс.* *Выконваць абавязки епископа.* там же з нѹжи

и голодѹ сты *Мартинъ Ѹмерлъ, ѹтдавши гсдѸ вгѹ дшѸ шестъ лѣтъ єпископъствовавши* (*Пралог*, 596) (1, вип. 9, с. 213), **Владычествовати** *дзеяс.* *Мець ѹладѹ нам кім-н., чым-н., распараджаца. онъ самъ животомъ владаетъ и смѹртїю владчествѹетъ: ижъ онъ естъ, которыи погрѣвалъ МойсеѸ, и зновѸ его зъ мѹртвѹхъ вѣскѹрсилъ* (*Карп.* 20) (1, вип. 4, с. 15–16), **Воеводити**. *дзеяс.* *Кіраваць. воеводилъ надо всеми иже сѹ[ть] и живѹтъ въ Галаадѣ* (*Єкар.* *КГ*, 266) (1, вип. 4, с. 85), **Государствовать** *дзеяс.* *Кіраваць дзяржавай. жедаемъ и зычимъ, штоговъ ваше царское величество на многіе лѣта на преславныхъ государствѹхъ своихъ щастливо госѹдарствѹючи* (*ДЗР*, V, 25, 1637) (1, вип. 7, с. 117).

Експерієнтива як носія психічної діяльності:

Укр. мова: (**БҀРИТИСЯ**, гл. Возмүщаться, бҀнговаться, восставать. *Шемрати и бҀритися на него [Нерона] почали.* *Рѹк.хр.* 195 (4, кн. 1, с. 75), **КОЖЕМЯКАТИ**, гл. Называть, бранить кожейякою. *ДЮЗР.* II, 239 (*И.Выш.*)(4, кн. 1, с. 370), **БАЛАМУТИТИ**. гл. Возмүщать. *Греческой релѣи людми безъ встыдѹ баламүтили.* *ДП.* 1178. (4, кн. 1, с. 40), **БҀЯТИ**, гл. БҀйствовать, сви-репствовать. *Бер.* 153. *Мл.* (4, кн. 1, с. 76), **ВИХРИТИ**, гл. Мүтитъ, возбүждать раздор, смүтѹ. *А чортъ абы между народомъ людскимъ вихрилъ и на злое привелъ, з своей стороны вѣншовалъ народу людскомѹ.* *Рѹк.хр.* 8. *Ахавъ реклъ до Іаи: ты то вихришь въ земли Израилской.* i. 112 (4, кн. 1, с. 102), **ХЛЮБА**, с.ж. (пл.сѣба). Надменность, высокомерие, чванство *А ХЛЮБИТИСЯ*, гл. (пл. сѣбіс сіе). Важничать, тщеславиться, гордиться. *Хлюбаются зъ болвановъ своихъ.* *Рѹк.хр.* 268 (4, кн. 2, с. 462).

Рос. мова: (**БЕЗДУШНИЧАТИ**. *Поступать бес-совестно. Бѣ папою римскимъ и сѣ папиною землею французской король и французеня въ большой недружбѣ, бездүшничаютъ и во всемъ лгѹтъ, вѣрить же имъ ни въ чемъ нельзя.* *Рим.* *ими.* d. III, 1045. 1658 г. (2, вип. 1, с. 108), **БЛҀДСТВОВАТИ**. *Заблүждаться, впадать в ересь.* *Проклинаю вся свидѣтельства моамедова, елико ѹбо от ветхого писання изводит, превращая и блҀдствѹя бесчислено, облыгая Ноя в Аврама.* *Корм.* *Балаш.*, 491 об. XVI в. (2, вип. 1, с. 246), **ВОЗДИЧИТИСЯ**. *Ҁподобиться дикомѹ живот-ному, рассвирепеть.* *Своего цесара не пощадиша и своегодѹа сродника.. тако ся въздичиша.* *Флавий.* *Полоню Иерѹс.,* II, 4. XVI в. *А XI в.* (2, вип. 2, с. 288).

Білор. мова: (**Баламүтити**, **Баламүтитъ** *дзеяс.* *Ілгаць, ашүкваць, збїваць з панталыкѹ.* *Московскій не дастъ баламүтитъ: вси слова сѣ початкѹ въ отписѣхъ репетѹетъ* (*ДЗР*, III, 172, 1574) (1, вип. 1, с. 180), **Бесноватися** *дзеяс.* *Вар'янецъ, шалець, бҀянїць.* *дочка моѸ зле вѣснѹетсѸ, и иногда падаетъ вѣ водѸ, а иногда вѣ огонь.* (*Калист*, II, 33–33в) (1, вип. 1, с. 285), **Беситися** *дзеяс.* *Шалець, вар'яваца.* *которые нечистымъ дхѹм бесниси и с тѹхъ вѣси вывели* (*Чѣцця*, 106) (1, вип. 1, с. 285), **Вихрити**, **Выхрити** *дзеяс.* *Жыць неспакойна, бҀрліва.* *чортъ теж не спит, але чортъ которы сѸ завжды Ѹставичне*

працѣт, абы межи народом людским в□ыхрил а на злое привел (Бельск., 10) (1, вип. 3, с. 298), **Жеврати дзеясл.** *Жабраваць, прасіць, выпрашваць.* вѣрно бы вила бежала домъ шт дому просачи и жеврючи (Пак. Хр., 1б); цыганъ .. поличаючи ихъ за жевраки, тогды абы, не жеврүчи и не крадүчи, съ того панства нашого.. шли прочъ (КПА, 447, 1568) (1, вип. 9, с. 276), **Завихрити, Завыхрити дзеясл.** *Занаравіцца.* Александр шол до него [вѣцефала] ѳздѣ вложил, шбернүл его кѣ солнцѣ головою, роззмѣючи то до нег иж кгда тѣн видѣл тѣды рад завихрил (Бельск., 170). **перан.** *Закрүциць, заблыгаць.* кождый. в термини и в стопни правные sprawy уплүтат и завыхрить могъ (ДВК, XXXII, 60, 1596) (1, вип. 10, с. 129), **Завихритися дзеясл.** *зв.* *Авүрыцца, үсхвалявацца, үзвүнтавацца.* на ден его здивилисл послѣдни в первын завихрилис: вѣдүщаго в□га (Зв. 262, 19б) (1, вип. 10, с. 129), **Заядовитися дзеясл.** *Раззлавацца, роззюшыцца, разлүтавацца, прыисци ү шаленства.* тые жолнере мѣстцы поведали шплат своимъ, иж зъ шчо того жолнѣра, штоколвекъ былъ, бо не вѣдали жевы то Атыла был, искры ѣккъ бы шгнистые блискали сл, кгда на нүх заядовитившы сл гледѣл (Атыла, 222) (1, вип. 12, с. 8).

Елементива як суб'єкта-неістоти:

Укр. мова: (**ВЫПОГОДИТИСЯ**, *гл.* Настүпити хорошей погоде, прояснитися. *Морозъ сталъ и выпогодилось.* Дн. Марк. III, 15 (4, кн. 1, с. 149), **ДНИТИ**, *гл.* Рассветать. *Дня осмого месеца марца в ранку, скоро днити почало.* Кн.Лүцк. 1612, л. 812 (4, кн. 1, с. 210), **ХМАРИТИСЯ** *гл.* Заволакиваться түчами. *Мл.Гл. 96.* (4, кн. 2, с. 463), **ДНѢТИ**, *гл.* Рассветать. *Почало днѣти.* Рүк. хр. 233 (4, кн. 1, с. 210), **МРѢТИ**, *гл.* Моросить. *Черезъ ночь мрѣлъ дождъ маленькій.* Дн.Марк. II, 332. (4, кн. 1, с. 437), **ДОЖДИТИ дісл. недок.** (*цсл.* дѣждити) 1. Дощити: *Дозду: deszcz idzie* (Жовква, 1641 *Діс.* 55); *Дождитъ.* Рѣи. Цүрѣи. Дерѣи (1650 *ДК* 443); 2. *Перен.* Гүсто, рясно спати: *А Панъ дожди(л) на Годомѣ и Гоморѣ сѣркою и огнемъ ш(т) Пана з нва* (Київ, бл. 1619 *О* обр. 141). (3, вип. 8, с. 85), **РОЗОДНѢТИСЯ**, *гл.* *безл.* Рассветь, настүпити дню. *Гды розоднѣлося, прибравшиися жидове поткалися зъ Антоніемъ мужне.* Рүк.хр. 203 (4, кн. 2, с. 284).

Рос. мова: (**ДОЖДИТИ**. *Посылатъ дождь.* Господь же..повелѣ облакомъ дождити дождь необыченъ. *Хроногр.* 1512 г., 289 (2, вип. 4, с. 285), **ОДОЖДАТИ (ОДЪЖГАТИ, ОДЪЖДАТИ).** Проливать (дождь). Днсь нбо радүется. росү земли одождаетъ. *Тревник.* 320 об. XVIв. (2, вип. 12, с. 291), **ОДОЖДАТИСЯ.** Орошаться дождем. Въ время жатвеное изгарает поле то, и аеръ на нем недүженъ, зане не одождает ся мѣсто то. *Флавий.* *Полон.* *Иерүс.* II, 42. XVI в. (2, вип. 12, с. 291), **ОДОЖДЕВАТИ (ОДЪЖДЕВАТИ).** Пролить подобно дождю. Вѣ тѣхъ ж(е) временѣх и огонь на пятоградный Годомьскү и Гоморьскү бѣ одъждева и погүби из него весь родъ члвкъ тѣхъ. *Хрон.* Г. *Амарт.*.. 88. XIII ΔXIV вв. Δ XI в. (2, вип. 12, с. 291), **ОДОЖДИТИ (ОДЪЖГИТИ,**

ОДЪЖДИТИ). 1. Пролить дождь, оросить дождем, үвлажнить. *Илиа* *заклүчи нбо и үдержа облаки не одождити три лѣта и мсць шесть.* *Скрижаль,* II. 387. 1656г.; 2. Пролить или рассыпать что-л. подобно дождю, осыпать чем-л. в изобилии. *И одѣжди на ня яко прахъ пльты и яко пѣсѣкъ морьскъ и птиця перьяты.* *Псалт.* (2, вип. 12, с. 291), **ОМРАЧАТИСЯ.** 1. Покриваться мраком. [*Язвой*] ц□рство звѣрино омрачается.. *яко не имүще свѣта правьнаго слн□ча* (*скотисетол*). *Апокал.*, 72 об. XIII в. (2, вип. 12, с. 370).

Білор. мова: (**Заповітрити, Заповітритъ дзеясл.** *Заразіць.* тая Галышка.. з ыншымы.. людьми заповітронымы.. шла до избы..шотечы его үмыслне заповітритъ (ДВК, XX, 197, 1602) (1, вип. 11, с. 94), **ЗВЕТРЕТИ** дзеясл. *Выветрыцца, загүвѣць сілү, галоүныя үласціваці.* *Вы есте соль земли если пак соль зветрееть..ни до чого вѣдет к томѣ* (Цяп., 6). *Параүн зветрити* (1, вип. 12, с. 89), **ЗХАРЧИТИ** дзеясл. *Праесци, патраціць на харч.* До его масти пана подканцелеро панъ писаръ и панъ Янъ для комиссын зъ жыдами.. зхарчили золотыхъ десять (ИЮМ, I, 250, 1682) (1, вип. 13, с. 231), **ЗВЕТРИТИ** дзеясл. *Тое, што і зветрети.* *Пытаю, тые привилее на единовластїе петрови даные, чи были в тотъ часъ выжные, коли еще петръ в римѣ не былъ чы были вы тые привилее звѣртили, и не былъ вы южъ могль быти за единовладыцѣ костелного почитанъ* (Апакр., 109б) (1, вип. 12, с. 89), **ЗГРОМИТИ** дзеясл. 1. *Насварыцца, авлаяць, зганіць, раскрытыкаваць.* мѣл в себе цесар.. мұжа.. котори тежъ его словы згромил, и навчил его ижъ без гнѣвѣ а справедливе сүдил каждыи справы (Рым., 81б) (1, вип. 12, с. 164), *Запорошати дзеясл.* *Запарүшваць.* повстал велики' вѣтръ на во'ска евгениа которы' не толко жолнером шчи запо-рошал, але и потиски и дrevца и стелвы штвивал (Бельск., 294б) (1, вип. 11, с. 101).

Пропозиційно-диктумна мотивація опосередковує вибір мотиватора відіменних дієслів зі сфери реальних, відносно істинних знань про те, що іменується. Механізм творення відіменних дієслів характеризується вербальним позначенням предикатної позиції концепту на підставі селекції одного із субстанційних аргументів пропозиції або його асоціата, тобто у процесі внутрішнього програмування ономасіологічної структури таких дієслів висвітлюються конекції предиката з різними компонентами пропозитивної ситуації або з її сприйманням термінами інших концептів.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Ономасіологічно відіменні дієслова розглядаються як категорія «дія, що стосується субстанції». Це визначає загальну когнітивну реляцію, що постає у свідомості номінаторів при творенні відіменних дієслів, – реляцію між певним процесом та компонентами-субстанціями, що забезпечують його проходження. Когнітивно-ономасіологічний підхід до дослідження механізмів номінації східнослов'янських відіменних дієслів слугує перспективою подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід О. І. Дієслово у граматичному вченні О. О. Потебні / О. І. Білодід // Мовознавство. – 1976. – № 3. – С. 21–32.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский : Собр. соч. : В 8 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 5–361.
4. Дубров А. Г. Парапсихология и современное естествознание / А. Г. Дубров, В. Н. Пушкин. – М. : Сов.-амер. предпр. Соваминко, 1990. – 170 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Ю. Г. Лузина. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
7. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : I. Введение; II. Составные члены предложения и их замены. 2-е изд., испр. и доп / А. А. Потебня. – Х. : Изд. книж. магазина Д. Н. Полухтова, 1888. – Т. VI. – 535 с.
8. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. / А. А. Потебня. – М., 1958. – Т. I–II. – 532 с.
9. Потебня О. О. 3 лекцій теорії словесності. Байки, прислів'я, приповідки. – вид. 4-те / О. О. Потебня. – Харків, 1930. – 110 с.
10. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
11. Узнадзе Д. Н. Психолингвистические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Гос. издат., 1966. – 216 с.
12. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : [монография] / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
13. Селиванова Е. А. Когнитивно-ономазиологический фактор полисемии производной лексики / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. філол. науки. – Черкаси, 2001. – Вип. 25. – С. 3–10.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 718 с.
15. Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу /основи зіставної композитології російської та української мов / О. О. Селіванова. – Черкаси, 1996. – 297 с.
16. Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст. / матеріали симпозіуму. – Академія наук УРСР Ін-тут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982. – 177 с.
17. Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи / отв. ред. Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
18. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine / Miloš Dokulil. – Praha: Nakl-vi Cs. Akad. Ved., 1962. – 264 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гістарычны Слоўнік беларускай мовы / АН Беларускай ССР Інстытут мовознаўства імя Якуба Коласа. – Мінск : «Навука і тэхніка», 1984.
2. Словарь русского языка XI–XVII вв. / АН СССР Институт русского языка. – М. : Наука, 1976–1978.
3. Словник української мови XVI–пер. пол. XVII ст. / НАНУ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004.
4. Тимченко Є. Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Є. Тимченко : [упор. В. В. Німчук, Г. І. Лиса]. – НАНУ Українська Вільна Академія Наук у США. – К. – Нью-Йорк, 2002. – Кн. 1. – 512 с.